

ŞEHBENDERZÂDE’NİN HAYATINA DAİR YENİ BİLGİLER VE OSMANLI SULTANINA İTHAF EDİLEN TEK TÜRK ROMANI

Şahmurat ARIK*

Özet : Son devir Osmanlı aydınları arasında önemli bir yere sahip olan Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi; sıkıntılı memuriyet hayatı, hapis ve sürgünler yaşamış bir fikir adamıdır. Sirkeci postanesinde başlayan devlet memuriyeti, Abdülhamit devri siyasî çalkantıları arasında İzmir ve Beyrut’ta devam etmiş, siyasî sebeplerle Mısır’da son bulmuştur. Beyrut’tan Mısır’a uzanan firar hadisesi; memuriyetten men, tutuklanma ve mahkûmiyetle neticelenmiştir. Bu cezaların ardından Fizan sürgünüyle karşılaşmış, ancak II. Meşrutiyet’ten sonra İstanbul’a dönmüştür. İttihat ve Terakki döneminde neşrettiği gazete ve dergiler, kaleme aldığı makale ve kitaplarla büyük bir şöhret kazanmıştır. Türk Edebiyatında Osmanlı Sultanına ithaf edilen tek Türk romanı *Öksüz Turgut*’u da bu dönemde yazmıştır. Lâkin, yazarın rahata erdiği bu günler çok sürmemiş, yeni iktidara yönelttiği eleştiriler sebebiyle Bursa’ya nefyedilmiştir. Makalede, söz konusu romanın Sultan Reşad’a ithafı, Filibeli Ahmet Hilmi’nin Bursa’ya sürülüşü, af talebiyle Mebusan Meclisi’ne müracaat etmesi ve Sultan Reşad tarafından affedilerek İstanbul’a geri dönmesi gibi, yazar hakkında bu güne kadar bilinmeyen bazı konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ş. Filibeli Ahmet Hilmi, sürgün, roman, ithaf, Sultan Reşad

Son devir Osmanlı aydınları arasında önemli bir yeri olan Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi; sıkıntılı bir memuriyet hayatı, hapis ve sürgünler yaşamış bir fikir adamıdır. Sirkeci postanesinde başlayan devlet memuriyeti, Abdülhamit devri siyasî çalkantıları arasında İzmir ve Beyrut’ta devam etmiş, siyasî kutuplaşmaların engellenemez boyutlara ulaştığı yıllarda da Mısır’da son bulmuştur. Beyrut’tan Mısır’a uzanan firar hadisesi; memuriyetten men, tutuklanma ve mahkûmiyetle neticelenmiştir (BOA, DH. SAİD., 50/27). Ancak, bu cezaların infazı; yazarı siyasî meselelerle meşgul olmaktan alıkoymamıştır. Bu defa da Jön Türklerle Fizan’a sürgün edilir. Ancak II. Meşrutiyet’in ilânı üzerine birçok siyasî sürgün gibi, Ahmet Hilmi de hürriyetine kavuşarak İstanbul’a döner. Trablusgarp’ta edindiği bilgi ve tecrübeyle kısa zamanda basın hayatına atılmış; birçok gazete ve dergide felsefe, tarih, sosyoloji, tasavvuf ve siyaset alanlarında makaleler neşrederek, büyük bir şöhret kazanmıştır (Gezici, 1997: 34 47). İşte, Osmanlı sultanına ithaf edilen tek Türk romanı *Öksüz Turgut* (Ş. Ahmet Hilmi, 1326), yazarın bu esenlik günlerinde kaleme alınmıştır. Ne var ki, Osmanlı tarihinde huzur ve sükûnet devri çoktan bitmiştir. Daha önce Abdülhamit tarafından sürgün edilen Şehbenderzâde, bu defa da hükümet

* Y.Doç.Dr. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD.

aleyhindeki yazılarından dolayı İttihatçıların gazabına uğramış ve Bursa'ya nefyedilmiştir. Bu çalışmada, yazarın kısa hayat hikâyesi denilebilecek böyle bir girişin ardından, Ahmet Hilmi'nin *Öksüz Turgut*'u Sultan Reşad'a ithaf etmesi, Bursa'ya nefyi, af talebiyle Meclis-i Mebusan'a müracaatı ve padişah tarafından affedilmesi gibi, yazarla ilgili bu zamana kadar gün yüzüne çıkarılmamış konular ele alınacaktır.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla yayıncılığa başlayan Filibeli Ahmet Hilmi, başlangıçta fikirlerini paylaştığı İttihatçılar tarafından bir müddet de olsa korunup kollanır. Korunur; zira, Fizan dönüşünde *İttihâd-ı İslâm* gazetesini çıkarmak amacıyla ilgili mercilere müracaat ettiğinde Beyrut'taki vukuatı, Mısır'a firar etmesi (BOA, DH.SAİD., 50/27; BOA, DH.MUI., 31-1/32), memuriyetten azli ve hapis yatması görmezden gelinir. Göstermelik bir tahkikat neticesinde "bir cürümler aleyhine hükm terettüb etmemiş ve hüsn-i hâl ashâbından bulunmuş olduğu" belirtilerek, gazeteyi çıkarmasına izin verilir. Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı bu belgenin bugünkü harflerle karşılığı aşağıdaki gibidir:

"Teşrîn-i sâni sene (1)324 tarihli ve 1203 numaralı tezkire-i aliyye-i nezâret-penâhileri cevâbıdır. Şimdilik haftada bir ve ileride her gün çıkarılmak ve edebî ve dînî ve hikemî ve siyasî mebhâsi hâvî olarak *İttihâd-ı İslâm* nâmıyla Türkçe ve "*El-ittihâdü'l-İslâm*" unvânıyla da Arapça ve Fârisîce iki gazetenin neşrine ruhsat i'tâsı istid'âsında bulunan Filibeli Şehbenderzâde Ahmet Hilmi Efendi teba'a-i Osmâniyeden olup otuz yaşını ikmâl eylemiş ve bir cürümler aleyhine hükm terettüb etmemiş ve hüsn-i hâl ashâbından bulunmuş olduğu ve mezkûr gazeteyi mevcûd matba'alardan birinde ücretle tab' ettirteceği anlaşılaraq ale'l-usûl kendinden alınan sened leffen takdîm kılınmış olmakla ol bâbda." (BOA, ZB., 06/Tn/1324, 328/34).

Filibeli Ahmet Hilmi, alıntıda da anlaşıldığı gibi, mevcut idare tarafından bir müddet himaye edilmiştir. Darülfünun'a felsefe muallimi olarak tayin edilmesi de bunun bir başka göstergesidir. Şehbenderzâde, bu arada bir de Hikmet adını verdiği bir matbaa kurar. Türlü sıkıntılardan sonra işler, nihayet yoluna girmiştir. Türk edebiyatında Osmanlı sultanına ithaf edilmiş tek Türk romanı dediğimiz *Öksüz Turgut*, yazarın en azından maddî yönden rahat olduğu bu günlerde kaleme alınmıştır. Roman, yazarın kendi matbaasında tabedilir. İç kapağında "Millî ve tarihî bir eserdir" kaydı ve bunun hemen altında da "Hasılât-ı sâfiyesi, Bursa Yetimler Mektebi'ne ihdâ olunmuştur" açıklaması yer alır. Arka sayfada ise, Türk romanında bu zamana kadar eşine rastlanmayan bir ithaf bulunur. Şehbenderzâde'nin ithaf cümlesi şu şekildedir:

"İftihar ve meserretimden tatlı tatlı ağıladığım bir günün zâde-i teessürü olan bu eseri, Müslümanların en âlicenâbı, Türklerin en necibi sevgili Halife ve Hakanımız Sultan Mehmet Reşad Han Hazretlerinin nâm-ı nâmî-i hilâfetpenâhilerine ithaf ve hasılât-ı sâfiyesini Bursa Yetimler Mektebi'ndeki millet kuzularına ihdâ eyliyorum."

"Müslümanların en âlicenâbı ve Türklerin en necibi"ne adanan bu eser, yirmi bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Romanda, *Öksüz Turgut* adlı bir Osmanlı

akıncısının çocukluk çağlarından itibaren başından geçen hadiseler konu edilmiştir. Turgut, küçük bir çocukken annesini, gençliğe adım attığı yıllarda da babasını kaybetmiştir. Deli Mustafa adlı eski bir Osmanlı askeri, Turgut'u evlât edinir. Onu tam bir "Türk" gibi yetiştirmiştir. İlk iş olarak, Turgut'a Türk örf ve âdetlerinden bahseder. Bu çerçevede eski Türklerin hayat anlayışı, bayrak sevgisi, yapılan savaşlar ve Türk akıncılarını anlatır. Turgut, silâh kullanma ve ata binme hususunda iyi bir eğitimden geçer. Kendini ispatlamak için cirit oyununa katılır ve tüm maharetini göstererek orada hazır bulunan Yıldırım Bayezid'in takdirini kazanır. Ardından da Osmanlı akıncılarına katılır. O sırada Niğbolu muhafızı, Doğan Bey'dir. Haçlılar, Bayezid'in Karamanoğulları üzerine yaptığı seferden istifade ederek, Niğbolu'ya saldırır. Bayezid, Doğan Bey'e Turgut'la haber göndererek, Niğbolu'ya doğru hareket ettiğini belirtir ve kaledekilerin Haçlı hücumuna dayanmasını ister. Haçlıların ilk saldırıları, püskürtülür. Bu sırada Öksüz Turgut, emrindeki yüz kişilik akıncı müfrezesiyle Macaristan'a girer. Derken, Yıldırım Bayezid, Osmanlı ordusuyla Niğbolu önlerine gelir ve iki taraf arasında amansız bir mücadele başlar. Savaş, yeniçerilerin zaferiyle sonuçlanır. Haçlı ordusundan aralarında Korkusuz Jean da olmak üzere, pek çok asilzâde esir alınır. Öksüz Turgut, Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde Kartal Yuvası denen kaleye girer ve Avusturya kralının orada saklanan hazinelerini ele geçirerek Niğbolu'ya döner. Yıldırım Bayezid, savaş sonrasında Haçlı ordusundaki asilzâdelerle konuşmaktadır. Büyük bir ganimetle Niğbolu'ya gelen Turgut, bu sırada Osmanlı Sultanının huzuruna çıkar. Elde ettiği ganimetler arasında Avusturya kralının tacı da vardır. Avrupa krallarının tacı, Osmanlı padişahının ancak ayaklarının dibinde durabilir, dercesine tacı alır ve padişahın ayaklarının dibine bırakır. Bayezid, bundan çok memnun olur ve bu şanlı Osmanlı akıncısını kucaklar. Roman, bu sahneyle son bulur.

Yukarıda kısaca özetlenen *Öksüz Turgut*'ta bir Osmanlı akıncısının hayatı merkez alınmış; bu eksen etrafında da eski Türk örf ve âdetlerinden bahsedilerek bayrak, vatan ve millet sevgisi gibi konular işlenmiştir. Eserde, Öksüz Turgut'un başından geçenler anlatılırken, Niğbolu Savaşı da ele alınır. Bu vesileyle başta Yıldırım Bayezid olmak üzere, Doğan Bey ve Korkusuz Jean gibi bazı tarihî şahsiyetler, roman kahramanı olarak karakterize edilmeye çalışılır. Yazıldığı yıllar dikkate alındığında Şehbenderzâde'nin böyle bir eser kaleme almakla neleri hedeflediği; romanda çizilen karakter, işlenen konu ve okuyucu ile padişaha verilen mesajlarla kendini hissettirir. Yazar, öncelikli olarak başkahraman Öksüz Turgut'un şahsında yeni yetişen nesiller için örnek bir model oluşturmuştur. Küçüklüğünden itibaren örf-âdet, din ve devletine bağlı biri olarak yetiştirilen Öksüz Turgut, Türk kültürünü özümsemiş bir Osmanlı gencidir. Bu bağlamda muzafferiyet için kahramanlık, güzel ahlâk ve sağlam karakter sahibi olmanın önemi vurgulanmıştır. Romanı okuyan gençler, bu sayede Öksüz Turgut'a özenecek; anne ve babalar da çocuklarını bu delikanlı gibi yetiştirmeye çalışacaktır. Eserde, Osmanlı ordusunun kazandığı

büyük zafer örnek gösterilerek aynı hedef uğrunda topyekun savaşmak gerektiğinin de altı çizilmiştir. Bu yönüyle romanın millî birlik ve beraberliği tesis gayreti içinde olduğu söylenebilir. Ayrıca, Deli Mustafa'nın çocuk eğitimine yaklaşımı çerçevesinde, gerek ebeveyn; gerekse devlet adamlarına eğitim-öğretim anlayışı konusunda bazı hatırlatmalar yapılmıştır. Öksüz Turgut'un yetişme şartları ve elde edilen başarıyla çocuk terbiyesinde yapılan yanlış ve doğruların mukayesesi mümkün olabilmektedir. Bunlara ilâve olarak, söz konusu roman vesilesiyle geçmişe duyulan özlem de dile getirilmiştir. Ancak, bu özlemle birlikte, romanın son satırlarında, devrin padişahı Sultan Reşad'a bir de mesaj vardır: Geçmişteki Osmanlı Sultanları; kadirşinas ulu insanlardır. Büyük yürekli insanları, diğerlerinden ayırır; onları yüceltmeyi bilirlerdi. Bu sebeple de etraflarında daima büyük yürekli insanlar bulunurdu. Şehbenderzâde, devlet atamalarında bazı aksaklıklar ve yanlış uygulamalar görmüş olmalı ki, son cümleyle devrin padişahına usturuplu bir şekilde, iyi ile kötünün birbirinden ayrılması gerektiği uyarısında bulunur. Yazara göre, geçmiş devirlerde olduğu gibi bugün de devlet ve millete menfaati dokunan, memleketi için uğraşan insanlara gereken değer verilmelidir.

Filibeli Ahmet Hilmi'nin Meşrutiyet'in ilânından *Öksüz Turgut*'un neşredildiği yıllara kadar İttihat ve Terakki ile aynı fikirleri paylaştığı ve bu sebeple de siyasilere büyük destek gördüğü yukarıda belirtilmişti. Fakat, iktidarın keyfî uygulamaları ve Şehbenderzâde'nin iktidar aleyhindeki neşriyatı, bu desteği kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Filibeli, bu süreçte olumsuz icraatlara yönelik siyasî eleştirilerde bulunur. Gazete ve dergilerde hükûmete yönelttiği tenkit okları; tepki ve uyarılarla sahibine iade edilir. Ancak, Filibeli inandığı doğrultuda yazıp çizmekten vazgeçmez. Ne var ki, tenkit ve münakaşalar, *Dîvân-ı Harb-i Örfî*'de nihayet bulur. Mahkeme; Şehbenderzâde'yi *Hikmet*, *Kalender*, *Münakaşa* ve *Kanad* gazetelerinde neşrettiği makale ve ilâvelerle halkı yanıltmak, padişah aleyhinde bulunmak, siyasî otorite hakkında zihinleri bulandırmak, millet arasına nifak sokmak ve halkı tahrik etmekten suçlu bulur ve kendisinin öncelikli olarak basın-yayın faaliyetlerinden el çektirilmesine, daha sonra da örfî idare sınırları dışına çıkarılmasına oy birliğiyle karar verir. Bu güne kadar yayınlanmamış söz konusu mahkeme kararı şöyledir:

“Dîvân-ı Harb-i Örfî Mazbatası Sûreti

Hikmet gazetesi sâhib-i imtiyâzı ve müdür-i mes'ûlü iken son zamanda takip ettiği meslek-i tahrîr ile efkâr-ı ahâlîyi tağlît ederek Dîvân-ı Harb'in nazâr-ı dikkatini celb etmiş bulunan Filibeli Şehbenderzâde Hilmi Efendi'nin bi'l-âhere zât-ı şâhâneye açık ma'rûzât serlevhası tahtında neşrettiği makâle ile tahdîş-i ezhânı mûcip olduğundan gatezesi ta'tîl edilmiş ve onu müte'âkip coşkun *Kalender* ve onun da ta'tîli üzerine dîğerk birinin taht-ı mes'ûliyetinde ve yine kendisi ser-muharrir olmak üzere *Münakaşa* gazetesi çıkararak yine aynı neşriyâta devam eylemişidi. Bu esnâlarda donanma-yı Osmânî hakkında kâzib

bir ilâve çıkarmak dolayısıyla yüzlerce eşhâsın matba'asına ve şahsına hücumunu şöyle bir zamanda tevlid eylediği gibi, anâsır-ı Osmâniye arasındaki uhuvveti taklîl edercesine yazılan makâlâtına devam eylemiş idi. *Münakaşa* gazetesinin de ta'tîli üzerine kezâ aynı şerâit tahtında *Kanad* ismiyle neşredilen gazeteye ser-muharrirlik etmekle beraber müdür-i mes'ûlün ma'lûmâtı olmaksızın kendi abonelerine tab' ve gazete arasına idhâl etmek sûretiyle tevzî' ettirdiği husûsî bir ilâve ile tahrîk-âmîz bazı ifâdât isti'mâl eylediği görülmüş ve inde'l-muhâkeme kendisinden cevâb-ı muvâfık alnamayarak ahvâl ve hareketi dâ'î-i şübhe ve inde't-tahkîk mâ-sebak ahvâli de şübhedâr bulunduğu anlaşılmış ve bu gibilerin idâre-i örfiye mıntıkası dâhilinde bulunmaları ve bâ-husûs neşriyâtla iştigâl etmeleri kararname ahkâmına muğâyir bulunmuş olduğundan merkûmun altıncı maddeye istinâden idâre-i örfiye mıntıkası hâricinde münâsib bir mahalle teb'îdine ekseriyet-ârâ ile karar verilmiştir." (BOA, MV., 3/Tş/1327, 226/25).

3 Teşrin-i evvel sene (1)327

Aslına mutâbıktır.

Fî 16 Teşrin-i evvel sene (1)327

Yukarıdaki gerekçeli kararda açıkça görüldüğü üzere, Şehbenderzâde'nin çıkardığı *Hikmet*, *Kalender* ve *Münakaşa* gazeteleri, ihtiva ettiği makaleler sebebiyle art arda kapatılmıştır. *Kanad* ise, aynı akıbetten bir bahaneyle kurtulmuştur. Kararın kesinleşmesi üzerine yazar, önce Kastamonu'ya sürülür. Fakat Filibeli, sağlık sorunları sebebiyle 6 Teşrin-i evvel 1327'de Kastamonu yerine Bursa veya İzmit'e gönderilmesini talep eder. Bu talep, idarece makul karşılır ve Şehbenderzâde, Bursa'ya nefyedilir. (BOA, DH.SYS., 8/Tş/1327, 55-1/68).

Nefiy kararı, kesinlik kazanmıştır. Yazar, son bir ümitle Mebusan Meclisi'ne müracaat eder. Dilekçesinde evvelâ, Abdülhamit devrinde sekiz yıl Fizan'da sürgün kaldığını, Meşrutiyet'in ilânıyla İstanbul'a dönerek gazeteciliğe başladığını, ardından da yazılarında ötürü Dîvân-ı Harp kararıyla yazı yazmama ve sürgün cezasına çarptırıldığını belirtir. Yazar, bu karara saygı duymaktadır. Ancak, birkaç noktayı da arz etmek ister.

İlk olarak, mevcut mahkeme kararıyla sadece siyasî neşriyattan men edilmediğini; bu cezayla birlikte Darülfünun'daki görevi ve kendi matbaasını idareden de alıkonulduğunu ifade eder. Bu durum, yazarı istibdat devrindeki mahrumiyetlere sürükleyecektir. Bu sebeple meclisten af dileyerek, örfî idare devam ettiği müddetçe siyasî yazılar kaleme almayacağını; bu vesileyle de zamanını sadece edebî ve ilmî meşguliyetlerle geçireceğini dile getirir.

İkinci olarak, karar kılınan sürgün hadisesiyle, iki senedir günde on beş saat çalışarak vücuda getirdiği matbaa harap olacaktır. Ayrıca, Darülfünun'daki vazifesi başka muallimlere devredilecek, böylece daha önce buraya harcadığı emekler boşa gidecektir.

Şehbenderzâde, af istirhamıyla meclise sunduğu bu hususların dikkate alınacağını ümit etmektedir. Fakat, aksi ihtimali de düşünerek, Bursa'ya

gönderildiği takdirde en azından hayatını idame ettirebilecek miktarda kendisine yardım edilmesini ister. Yazarın son temenni ve ümidi ise, hayatı boyunca istibdatla mücadele etmiş birinin Mebusan Meclisi tarafından aç bırakılmayacağıdır. Yukarıda özetlenen ve bu çalışma vesilesiyle ilk defa neşredilen ilgili dilekçenin tamamı, aşağıda verilmiştir:

“Meclis-i Meb‘usân-ı Osmânî Riyâset-i Celîlesi'ne
Ma‘rûz-ı çâkerleridir

Mukaddes vatanımda hürriyet-i efkâr ve vicdân i‘lân edildiği için sekiz sene ikâmet ettiğim Fizan menfâsından avdetimde gazeteciliğe başladım. Neşriyâtım tahdiş-i ezhânı mücîp görüldü ve Dîvân-ı Harb-i Örfî mıntuka hâricine çıkarılmama karar verildi.

Mâdem ki Dîvân-ı Harb memleketin selâmetini bir vatandaşın yazı yazmamasında ve idâre-i örfiye mıntukası hâricinde ikâmetinde görüyor. Bu emre dahi bütün kânûnlarımıza olduğu gibi, kerhen değil, vicdânen de kemâl-i mutâva‘atla ser-fürû ediyorum. Yalnız birkaç husûsu meclis-i millînin nazar-ı adl-i âtîfetine arz eyleyeceğim.

Evvelâ: Mıntuka hâricine ihrâcına sebep neşriyât-ı siyâsiye midir? Halbuki mıntuka hâricine çıkarılmakla yalnız neşriyât-ı siyâsiyeden men‘ değil, Dâru’l-fünûn’daki mu‘allimliklerimden, matba‘amı idâreden mahrûm ve devr-i istibdâdda düçâr olduğum hayat-şiken mahrûmiyetlere yine mahkûm ediliyorum. Şu netice ise Dîvân-ı Harb’in karârında mazmûn değildir. Mâdem ki neşriyât-ı siyâsiyem hâl-i hazırda muzır görülüyor, idâre-i örfiye devam ettiği müddetçe yalnız edebî ve ilmî iştigâlât ve tadrîsle vakit geçirmek üzere hakkımdaki hükmün mazhar-ı afv-ı âlî olmasına ve istibdâdda düçâr olduğum sefâletlerin şu devr-i hürriyet ve Meşrûtiyet'te dahi hakkımda cârî olmamasına meclîs-i âlî-i millînin delâlet ve adâletini istihâm ederim.

Saniyen: Şu istihâmâtım karîn-i is‘âf olmazsa, iki senedir günde on beş saat çalışarak meydana getirdiğim matbaam mahvolacak, derslerim diğer mu‘allimlere verilecek ve çâker de bi’t-tab‘ emeklerimin ber-hevâ olduğunu göreceğim. Bu husûsu meclîsin nazar-ı mürüvvet ve ma‘deletine arz ile beraber şâyet istihâmâtım karîn-i is‘âf olmazsa mahall-i ikâmetim olan Bursa'da kalmamla geçinmek imkânı yoktur, bâ-husûs ki siyâsetle iştigâl etmek fikrinde değilim. Devr-i istibdâdda bile teb‘îd edilen zevâtın ma‘îşeti bazan te‘mîn edilirdi. Devr-i Meşrûtiyetimizde teb‘îd edilen sanâdîd-i istibdâdda mikdâr-ı kâfi ma‘âş veriliyor. Meclîsin adl ü hakkâniyetinden temennî ve ümid ediyorum ki ömrünü istibdâda mukâvemetle geçirmiş bir tâli‘sizi aç bırakmamak husûsuna rızâ-dâde olmaz. Bâkî emr u fermân hazret-i Hakk'ındır.” (BOA, MV., 8/Tş/1327, 226/25-1).

Fi 8 Teşrin-i evvel sene (1)327

Dâru’l-fünûn Fıkıh ve Hikmet Sâhibi
Şehbenderzâde Filibeli Hilmi

İstirham, temenni ve ümitle kaleme alınan bu arzuhâl, olumsuz neticelenir. Filibeli Ahmet Hilmi için, Bursa'ya gitmekten başka çare kalmaz. Orada neler yaptı, geçimini nasıl temin etti ve kimlerle dost oldu? Bu ve benzeri sualler, hâlâ esrarını korumaktadır. Fakat bilinen o ki, Filibeli Ahmet Hilmi, Bursa'da yaklaşık iki yıl kalmış daha sonra da Padişah tarafından affedilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Yazar'ın affedildiğini ilân eden kararnamede, iki yıllık sürgün hayatının arzu edilen "intibah"a vesile olduğu belirtilmektedir. Bu kararda, Filibeli Ahmet Hilmi'nin iki yıl evvel Mebusan Meclisi'ne verdiği dilekçede, bir daha siyasetle meşgul olmayacağı sözü etkili olmuştur. Aşağıda alıntılanan kararnameyle yazarın Bursa'da geçen yılları, zaman dilimi olarak kesinlik kazanmaktadır. Bu zamana kadar yapılan incelemelerde, bu konuda tahminlerde bulunulmuş; bu nedenle de eksik ve yanlışlıklar ortaya çıkmıştır. Yazarı, hürriyetine kavuşturan kararname ile mazbata metni aşağıdadır:

"Mazbata

Hikmet gazetesi sâhib-i imtiyâzı ve müdür-i mes'ûlü iken efkâr-ı ahâlîyi tağlît edecek sûrette neşriyâtta bulunmasına ve ahîren kâzib bir ilâve çıkarmasına binâen karârnamenin altıncı maddesi mücebince idâre-i örfiye mıntkası hâricinde münâsip bir mahalle teb'îdine Dîvân-ı Harb-i Örfî'ce karâr verilmiş olan Filibeli Şehbenderzâde Hilmi Efendi izhâr-ı nedâmetle ba'dezin siyâsetle iştigâl etmeyeceğini meclis-i meb'ûsândan tevdi' olunan arz-ı hâlînde bi'l-beyân isti'tâf eylemekde olup teb'îdden maksûd olan intibâhın hâsıl olduğu anlaşılmasına nazaran mûmâ ileyhın afv-ı âliye mazhariyeti merhûn-ı irâde-i merâhim-âde-i cenâb-ı şehinşâhî bulunduğu be-tezkire tanzîm olunan karârname leffen arz ve takdîm kılınmakla kâtibe-i ahvâlde." (BOA, MV., 7/Z/1329, 226/25-2).

"Karârname

Hikmet gazetesi sâhib-i imtiyâzı ve müdür-i mes'ûlü olup karârnamenin altıncı maddesi mücebince idâre-i örfiye mıntkası hâricinde münâsip bir mahalle teb'îdine Dîvân-ı Harb-i Örfî'ce karâr verilmiş olan Filibeli Şehbenderzâde Hilmi Efendi afv edilmiştir. İşbu karârnamenin icrâsına harbiye ve dâhiliye nezâretleri me'mûrdur." (BOA, MV., 7/Z/1329, 226/25-3).

Dâhiliye Nâzırı

Harbiye Nâzırı

Sadr-ı A'zam

Yukarıda nakledilen mazbata ve kararnameyle Şehbenderzâde'nin sürgün hayatı sona ermiştir. Ancak, burada söz konusu ceza ile yazarın intibaha geldiği, dolayısıyla da maksadın hâsıl olduğu düşüncesi belirtilirken, Şehbenderzâde'nin iki yıl evvel nedamet hisleri ve af talebiyle Mebusan Meclisi'ne yazmış olduğu dilekçeye gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu arzuhâl yazıldığı tarih itibarıyla belki de kasıtlı olarak işleme konulmamış, yazarın bir müddet sürgünden sonra affedilmesi daha uygun görülmüştür.

Sonuç olarak, II. Abdülhamit devrinde Jön Türklerle Fizan'a sürülen Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, Meşrutiyet'in ilânıyla menfadan İstanbul'a dönmüş; basın-yayın faaliyetlerinde bulunarak devrin önde gelen simaları arasında yerini almıştır. Bu dönemde bir taraftan Darülfünun'da hocalık yaparken; diğer taraftan da dinî, felsefî, edebî ve siyasî içerikli birçok makale ve kitap neşretmiştir. Osmanlı sultanına ithaf edilen tek Türk romanı *Öksüz Turgut*'u da bu yıllarda kaleme almıştır. Bu romanda, Osmanlı akıncılarının kahramanlıkları, Türk ordusunun kazandığı muzafferiyetler ve Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in kahramanlık ve kadirşinaslığı işlenmiştir. Bu vesileyle bir taraftan geçmişe duyulan hasret dile getirilirken, diğer taraftan da üstü kapalı olarak, hak edenlerin sultan tarafından himaye edilmesi ve padişahın devlet idaresinde ses getirecek olumlu icraatta bulunması talep edilmiştir. İttihat ve Terakki'nin keyfî tutumlarına göz yummayan Şehbenderzâde, gazete ve dergilerde iktidar aleyhinde yazılar neşretmiş; bu sebeple çeşitli uyarılara maruz kalmıştır. Bunları dikkate almadığı için de gazeteleri ard arda kapatılmıştır. Fakat bu sindirme politikası yazara tesir etmemiştir. Neticede, neşrettiği gazete ve yazılar sebep gösterilerek Divan-ı Harp tarafından, Bursa'ya nefyedilmiştir. Ne var ki, yazar; sahibi olduğu Hikmet matbaası ve Darülfünun'daki vazifesini bırakarak menfaya gitmek istememiştir. Mebusan Meclisi'ne bir arzuhâl yazarak, idare aleyhindeki neşriyatından pişman olduğunu dile getirmiş ve son bir ümitle af talebinde bulunmuştur. Lâkin, af dilekçesine ilgili mercilerden bir cevap alamamış ve nihayet Bursa'ya gitmek zorunda kalmıştır. Söz konusu arzuhâl, büyük bir ihtimalle kasıtlı olarak ancak iki yıl sonra işleme konmuş ve bu süre zarfında intibaha geldiği varsayılarak, Filibeli Ahmet Hilmi affedilmiştir.

Abstract : Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi who had a distinguished place among the late period Ottoman intellectuals was a man of thought who experienced civil service full of troubles, prison life and exiles. His civil service life started in Sirkeci Post Office, continued in İzmir and Beirut during the political disorder in the period of Abdülhamit and ended in Egypt due to the political reasons. Ahmet Hilmi's escape from Beirut to Egypt resulted in dismissal from the civil service, arrest and conviction. After these penalties, he was exiled to Fizan and returned to İstanbul after the second constitution. In the period of İttihat ve Terakki, he had a great reputation in the Otoman Empire by the newspapers and magazines he issued and by the articles and books he wrote. He wrote "Öksüz Turgut" which was the only novel dedicated to an Otoman Sultan in Turkish literature in this period. However, the writer happy days didn't last for a long time and criticisms he was forced to go Bursa due to his about the new party in power. In this article, the obscure points such as the dedication of the novel to Sultan Reşad, Filibeli Ahmet Hilmi's exile to Bursa, his application to Grand National Assembly for an amnesty and his return to İstanbul after being forgiven by Sultan Reşad are studied.

Key Words: Ş. Filibeli Ahmet Hilmi, exile, novel, dedication, Sultan Reşad

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. SAİD., 50/27
BOA, DH.SAİD., 50/27; BOA, DH.MUI., 31-1/32
BOA, DH.SYS., 8/Tş/1327, 55-1/68
BOA, MV., 3/Tş/1327, 226/25
BOA, MV., 7/Z/1329, 226/25-2
BOA, MV., 7/Z/1329, 226/25-3
BOA, MV., 8/Tş/1327, 226/25-1
BOA, ZB., 06/Tn/1324, 328/34
Gezici, Zeki, (1997), **II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şebenderzâde
Filibeli Ahmet Hilmi –Hayatı ve Eserleri-**, Doktora Tezi, İstanbul
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Ş. Filibeli Ahmet Hilmi, (1326), **Öksüz Turgut**, Hikmet Matbaası, İstanbul.